

En åldrande Sven
Hedin iklädd solhatt
och med cigarren
ständigt närvarande
i mungipan

Sven Hedin

En äventyrens man

Det hade precis börjat skymma i Stockholm på kvällen den 24 april 1880 när kanonbatterierna på Kastellholmen började skjuta salut över vattnet. Förberedelsema hade påbörjats och planerats flera veckor tidigare. Runt hamnen var det mycket folk. Sprakande eldar på stränderna och gaslågor på slottet skickade rökpelare mot den mörka himlen. Alla väntade på sin hjälte. Det hade gått två år sedan ett av de stora namnen inom upptäcktsresande hade lämnat landet på sin stora resa genom Nordostpassagen med sitt skepp Vega. **Fredrik Thorén** berättar om en världskänd svensk upptäcktsresande

NÅGRA KVARTER bort, från en utsiktsplats på Södermalm, stod den femtonåriga Sven Hedin och såg i sig ögonblicket.

Hedin, som redan då hade börjat rita kartor och skissa på polarexpeditioner, var tagen och begeistrad och började redan året därpå arbeta på ett omfattande kartritningsprojekt på sex olika band. Det skulle bli en världsatlas där han beskriver allt från solsystemet, djurliv, havsströmmar, folkstammar och klimatzoner till svenska fågelarters utbredning. Redan i sina senare tonår fick han beställningar på ritningar och kartor och höll föredrag.

Tjugonio år efter att hans idol polarforskaren Adolf Erik Nordenskiöld hade seglat in i hamnen i Stockholm under pompa och ståt lade skeppet Vega till i hamnen nedanför Nationalmuseum. Överallt vajade fanor och standar, vita näsdukar viftade i publikhavet. Sven Hedin – nu själv berömd upptäcktsresande och vetenskapsman – var klädd i cylinderhatt och frack där han stod på kommandobryggan denna januari söndag 1909. Expeditionen han kom hem ifrån var den tredje längre resan han gjort och han stod på sin karriärs absoluta topp. Han blev den sista i Sverige som adlades och han utsågs till hedersdoktor i Cambridge och Oxford. Härifrån skulle det gå

nedåt – med nationalsocialism och ett allmänt förlöjligande och avståndstagande från många av de berömda personer han hittills haft i sitt sociala nätverk.

Sven Hedins första resa längre än till Ljusterö i Stockholms skärgård skedde sommaren 1885, då en 20-årig nybakad student skulle resa till Baku, nuvarande huvudstaden i Azerbajdzjan. Under resan var allt nytt, exotiskt och orientalistiskt. På tåget rullade muslimer ut bönemattan och försökte lokalisera Mecka. Han lärde sig ryska och azeriska, en lokal form av turkiska, och red runt och porträtterade omgivningen och människor. Efter ett

spreds – mycket genom honom själv och hans stab, vilken till största delen bestod av hans bror Alma och far Ludvig som höll koll på brev, räkenskaper och vetenskap.

Så blev han presenterad för kungen, Oscar II, som behövde en tolk. Återigen gick resan till Persien. Han stannade kvar i regionen när hans uppdrag löpt ut, och försökte bestiga bergskedjan Elbursbergens högsta topp tillsammans med ett följe på runt 1200 personer underställda hans bekant shahen Naser ad-Din. Sven Hedin tog alla tillfällen att skapa sig sitt nätverk, var än han befann

Under resan var allt nytt, exotiskt och orientalistiskt

år av studier reste han hem – men detta var bara början på vad som komma skulle. Efter att under hela sin uppväxt haft siktet inställt på polarregionen, hade han nu bara ett mål: Asiens svarta kartfläckar. Nästa resa gick genom Persien och Mesopotamien – en resa på över 300 mil – och när den flitige Hedin återvände till Stockholm efter drygt ett års tid gav han ut en bok om äventyret.

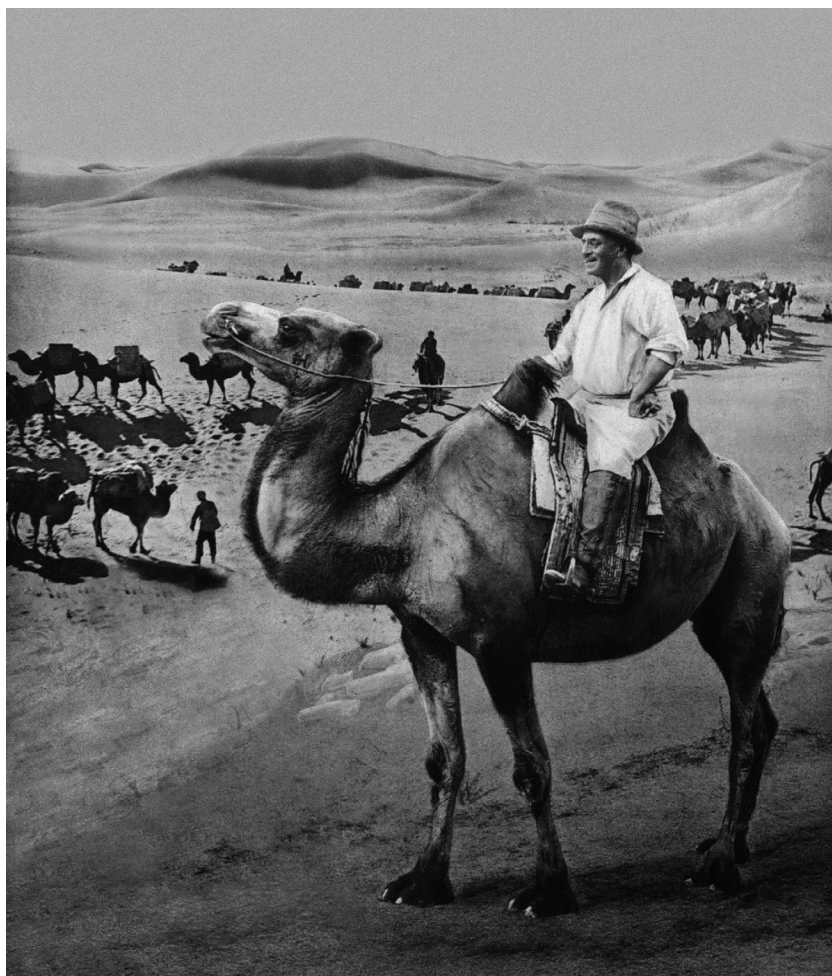
Nu var han berömd. Som av en händelse hade han träffat på och samtalat med Alfred Nobel, och hans rykte som ung, ambitiös och kunnig upptäckare

sig. Han letade upp de mest förmögna personerna och visade prov på en imponerande social drift och bemötande. Ofta sökte han pengar till expeditioner.

Blicken mot Centralasien

Han reste hem till Sverige och började studera geografi och geologi hos den världsberömda Ferdinand von Richthofen i Berlin. Han skrev två böcker, *Konung Oscars beskickning till shahen av Persien* år 1890 och *Genom Khorosan och Turkestan*.

Efter ett par års studier, föreläsningar

Adolf Hitler var en stor beundrare av Sven Hedin - och Hedin kallade Hitler "en av de största män som världshistorien ägt". De två blev vänner, även om Hedin bland annat kritiserade jedeförföljelserna

Hedin på kamelryggen, under en av resorna genom öknen

och artikelskrivande begav sig Hedin mot Centralasien. Miljöerna i reseberättelserna är varmt skildrade i detaljer; allt intresserar Hedin. Han såg förvisso på omvärlden med exotistens ögon, vilket var svårt att undvika, men berättelserna är inte fyllda utav rasbiologi, avsky och förakt, något som nästan var kutym vid tiden, och trots att rasbiologi vid denna tidpunkt var en vedertagen vetenskap. Hedin trampar liksom inte i det klaveret – åtminstone inte särskilt ofta. Om någon ska skildra sibiriska, turkiska och mongoliska nomadfolk i denna epok av historien så är det just Sven Hedin.

Trots att han skildrade människorna och landskapen på ett nyfikt sätt får man alltid bilden av att han, och bara Sven Hedin, är ledaren på kamelryggen; den överlägsna västerlänningen som underkuvar nya land, själv skriver om historien. Under hela sitt liv var han otroligt imponerad av "starka" män, som Karl XII och Napoleon, vilka han alltid försökte efterlikna.

Sven Hedin blev världskänd, då en väldigt tidstypisk bild spreds i tidningarna. Bilden på den heroiska

vita mannen – Sven Hedin – som fyllt sin stövel med vatten och efter en döds-marsch genom öknen ger sin döende tjänare livskraft.

Öknen de vandrat igenom, som också tog två mäns liv och otaliga kameler i den 63-gradiga solen, var Takla Makan, en av världens största öknar, med en årlig nederbörd på under 30 mm. Efter fem dagar utan vatten och sju utan mat, kom Sven Hedin till en flodbädd. Han fyllde sin stövel och gick tillbaka ut i öknen ett par kilometer där hans ena tjänare stupat av utmattning. Men innan dess gjorde han något väldigt symboliskt för just Hedin, som aldrig slutade anteckna, observera och notera sin nya omgivning. Han mätte sin puls innan han druckit vatten – och efteråt. Hans olika mätningar var rent vetenskapliga. Vad de betydde i förlängningen lämnade han till specialister inom områdena – mycket av materialet Sven Hedin samlade ihop på sina resor har ännu inte hunnits gå igenom till fullo. Under en av sina resor skrev han ner 13996 meteorologiska observationer till eftervärldens forskare.

Anledningen till att Hedin hade gått genom öknen var kärlek. Maria Broman,

Mille, var nio år yngre än han och från en stormrik familj. De träffades första gången våren 1891. Hon var attraktiv och kunde välja och vraka bland sina friare, han var ofta gäst på societetsmiddagar och hans reseberättelser om äventyr på andra sidan jorden var spännande underhållning i den trånga Stockholmskretsen. Men de båda skulle få leva ett liv i olycklig kärlek. Innan sin resa hade han – med en medeltidsromantisk syn på förhållanden – frågat den 17-åriga Mille om hon ville vara honom trogen. "Jag är alldeles för ung för ett sådant beslut. Jag vill varken binda mig själv eller dig för flera år" svarade hon med ett leende.

De båda kom att träffas då och då under flera år, men Mille ställde ett ultimatum: antingen så gifter vi oss, eller så reser du på dina resor. Det fortsatte ända tills Mille gifte sig olyckligt trots att hon alltid kom att älska Sven Hedin. Detta uppdagades flera år senare, genom brev hon aldrig skickade.

När Sven Hedin kom tillbaka till Sverige så mottog han – från Norden-skiölders hand – Vegamedaljen. Av kung Oscar II mottog han Nordstjärneordens riddarkors. Han prisades i utländsk press, han gjorde föredragsturnéer och skrev nya böcker. Och planerade redan för en ny expedition.

Fri lejd genom Ryssland

Den andra expeditionen gick också till Asien, med ett särskilt intresse för Tibet. Den började i St Petersburg sommaren 1899 – där han av den ryske tsaren blev lovad fria järnvägsresor och transport av allt bagage genom Ryssland. Han fick privata kosacker till sitt förfogande

och hemliga kartor över Tibet. Men han var, genom denna gåva av tsaren, också en spelbricka i The Great Game – med huvudaktörerna Kina, Ryssland och Indien som då var under brittiskt styre. I The Great Game användes Sven Hedin lika mycket som spelpjäs som han själv använde spelet för att utforska nytt land. Mycket av det han fann och dokumenterade uppfattades under tidsepoken som obekvämt – men i de akademiska

Strindberg anklagade Hedin under rubriken "Upptäckarhumbug"

kretsarna i till exempel Kina är han idag väldigt uppskattad.

Under resan kartlade han bland annat Tarimfloden och försökte lösa mysteriet med den "vandrande sjön" Lop Nor. Han fann resterna av en uttorkad stad i öknerna i nuvarande nordvästra Kina, kallad Loulan. På bilderna står han ut från mängden av sina lokala tillsynsmän och tjänare i sina koloniala kläder: med en halsduk för att skydda mot sand, tropikhatt, höga stövlar och vita byxor poserar han framför en stor kamel medan tjänarna ordnar med tält i bakgrunden.

Väl hemkommen blev han den sista i Sverige som adlades. Han skrev böcker, åkte återigen på föreläsningar och lovorden haglade internationellt. Han var vid den här tidpunkten den mest kända svensken i världen. Men genom att han var så insyltad i tidens stora händelser började han bry sig om dem mer än från ett vetenskapligt perspektiv. Han började blanda sig i dem. Och han ställde då den stora frågan som skulle bli hans karriärs

fall genom debattartiklar och böcker: Sveriges försvar, och det ryska hotet efter det ryska kriget mot Japan. Han blandade sig i britternas utrikespolitik och Tibetfrågan och Indien genom sin tredje expedition, 1905 till 1909 – då han reste från Teheran genom saltöknen Kevir och kartlade delar av östra Persien och olagligt gick in i Tibet.

Under denna tid var den svenska högern ryssofob och tyskvänlig, vänstern mer Englandsvänlig, men den svenska neutraliteten var genomgående i båda blocken. Hedin var annorlunda. Han såg politiken även den som ett äventyr, och var som många andra svenskar övertygad om att Tyskland, med sin överlägsna germanska kultur, skulle vinna första världskriget. Efter nederlaget och Versaillesfreden 1919 var han en av de som deltog i att skapa myten om dolkstöten – att den tyska socialdemokratin var anledningen till inre splittringar bakom fronten.

Efter sin tredje Asienresa fick Hedin utstå kritik i svenska tidningar, främst av August Strindberg. Strindberg – som med allmän cynism slog åt alla håll och kanter under denna period i sitt liv – anklagade under rubriken "Upptäckarhumbug" Hedin för att ha tagit åt sig äran för upptäckter som redan gjorts, och Hedin cementerades mer och mer i högerledet medan arbetarklassen slöt upp kring

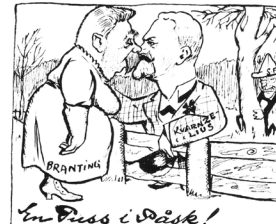
Strindberg.

Några år senare, 1926 till 1935, gjorde Hedin sin fjärde stora expedition och sin sista, Denna gång delvis finansierat av svenska staten, i samarbete med berömda svenska vetenskapsmän som Folke Bergman och Gösta Montell.

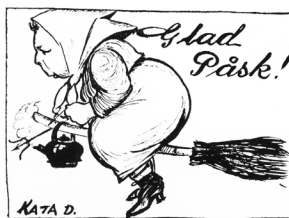
Det är svårt att förstå hur berömd och omtyckt Sven Hedin var en del av sitt liv – och hur avskydd han blev sedan han tagit ställning för nationalsocialismen och blivit god vän med Adolf Hitler. På en bild från 1909 blir han nästan nertrampad av entusiastiska fans i Manchester, han fick färdas som hedersgäst genom hela Ryssland, i Tyskland var hans namn ett varumärke som sålde te och cigaretter, han talade på invigningen av OS i Berlin 1936 och hade ett långt samtal med den amerikanska motorentreprenören Henry Ford om finansiering till resor. Hans kärlek Mille beskrev honom som väldigt klarsynt: Ett geni, men ändå fåfång, lättsmickrad och rädd för att försvinna ur rampljuset.

1) Lindman:
"Att till påsk få lite ris gör bror Kalle god och vis."

2) Sällvin:
"Se, liberal-socialistiska kurtisen jag tror vi nöjer oss me' kyssebevisen."

3) Gamla Kata kvick i munnen
Blir i flykt ej övertvunnen.

4) Hedin han värper varningsågg och skriamer oss för ryssens skägg.

Påskkort publicerade under 1920-talet med karikatyrer över kända svenskar

Den 11 november 1938 iscensatte nazisterna i Tyskland Kristallnatten, med jedeförföljelser av aldrig tidigare skådat slag. Sven Hedin reagerade med samma avsky som de flesta andra, baserat på hans dagbok från samma dag, men han skrev också att "Bland nazis finns säkert otaliga som med harm ogilla denna namnlösa feghet". Det var viktigt att skilja nationen Tyskland från den sittande regimen, han ville inte ifrågasätta Hitler. Ansvaret låg hos "oansvariga och otvågade element."

Ett år senare besökte han Hitler i Berlin, ett av många besök under åren. På Sven Hedins åttioårsdag 1945 telegraferade Führern sina gratulationer. Sven Hedins äventyrsskildringar hade han läst mycket av i sina ungdomsår. Sven Hedin fortsatte att hylla Hitler genom hela sitt liv och gjorde aldrig avbön. Efter andra världskrigets slut pågick rättegångar mot hans gamla vänner och bekanta bland nazistledarna. Sven Hedin var – som de flesta andra vid den här tidpunkten – chockad över massavrättningarna. Han skrev "Alla ledarna som står anklagade där är värda det hårdaste av straff". Ingenting var svart eller vitt för Hedin. När han dog morgonen den 26 november 1952, åttiosju år gammal, hade han ett litet foto av Mille Lindström på nattduksbordet tillsammans med orden "Jag har varit med dig på alla dina vägar". **H**

MER INFORMATION

BÖCKER

- **Äventyr på riktigt: berättelsen om upptäckaren Sven Hedin** av Axel Odelberg
- **Jag, upptäcktsresande Sven Hedin** av Hans Peterson